

K životu a dílu opavského varhanáře Karla Kuttlera (1797–1876)

Jiří KRÁTKÝ

ANOTACE: Opavský varhanář Karl Kuttler patřil v polovině 19. století k nejvýznamnějším varhanářům rakouského Slezska a severní Moravy a zároveň je ho možné považovat za posledního významného opavského varhanáře. Předkládaná studie mapuje jeho život a varhanářskou činnost na území dnešního Česka a Polska.

Město Opava bylo sídlem celé řady varhanářů – rodiny Ryšáků v 17. století a na počátku 18. století, přičemž několik let vedla varhanářskou dílnu žena, vdova Kristina Ryšáková. Ta se pak vdala za varhanáře Wenzela Thiela, od něhož se v krnovském hřbitovním kostele sv. Kříže zachoval nejstarší hrající varhanní nástroj (1732) v Moravskoslezském kraji.

Druhou polovinu 18. století pak reprezentuje tvorba jezuitského bratra Františka Horčíčky, který posléze zakotvil ve Frýdku. Posledním významným opavským varhanářem je Karl Kuttler, jenž do Opavy přišel z Vidnavy. Na rozdíl od jeho otce Johanna, od něhož se dochovalo pouze několik klávesových nástrojů (ve většině případů navíc v torzálním stavu), zní varhany z dílny jeho syna Karla dodnes v několika chrámech České republiky a Polska.¹

Karl Ernst Ignaz Kuttler se narodil 7. 9. 1797 ve Vidnavě jako syn varhanáře Johanna Kuttlera a jeho ženy Rosalie rozené Schnurpfeilové.² Celý život spíše užíval křestní jméno *Carl*. Je možné předpokládat, že se vyučil v otcově dílně. Již před rokem 1827 se musel usadit v Opavě jako varhanář, neboť když se 12. února 1827 oženil, byl uveden v matrice jako *Bürger, Orgelbauer, Instrumentenmacher Junggesell Carl Kuttler aus Troppau*. Chotí se mu stala čtyřiačtyřletá Carolina Hösigová, dcera bednářského mistra a výdejce soli ve Frankensteínu / Ząbkowice Śląskie Heinricha Höfiga a jeho ženy Victorie rozené Bäck.³ Dne 13. dubna 1828 si za 900 zlatých konvenční měny koupil od Josefa Sklony na ulici Judengasse dům č. 75 (nyní ulice Na Valech – dnes se na tomto místě nachází proluka před vstupem do novodobého obchodního centra Breda&Weinstein).⁴ Již před koupí v něm však bydlel, neboť jako místo narození jeho prvorozeného syna v lednu téhož roku je již uveden týž dům.⁵

Karlovi a jeho ženě se narodilo mezi léty 1828 až 1850 celkem 13 dětí. Byli to Ernst Heinrich Karl (13. 1. 1828 – 16. 3. 1899), Karolina Teckla Amalia (2. 4. 1829 – ?), Henrietta Anna Maria (12. 4. 1830 – 10. 2. 1894), Maria Theresia (30. 10. 1831 – 7. 9. 1832),⁶ Maria Veronika

1

(31. 1. 1833 – ?), Karl Johann Franz (17. 9. 1834 – 2. 7. 1882), Rosalia Anna Barbara (6. 10. 1838 – ?), Ferdinand Engelbert (8. 10. 1839 – 25. 10. 1892), Anna Amalia (28. 6. 1841 – ?), Heinrich Wilhelm (25. 10. 1842 – ?), Wilhelm August (14. 4. 1844 – 28. 2. 1886), Emilie Johanna Theresia (27. 9. 1845 – ?), posledním dítětem pak byla Adelheid Leopoldina Johanna (27. 12. 1850 – 15. 10. 1851).⁷ Řada jeho dětí se odstěhovala do Dolního Rakouska, případně do Rumunska. Dva z jeho synů spáchali sebevraždu – ženatý zámečnický pomocník Karl Johann Franz se oběsil ve věku 48 let, ženatý truhlář Ferdinand Engelbert si ve věku 53 let prostřelil hlavu.⁸

Žena Karla Kuttlera Carolina zemřela na úpalici 11. září 1866 ve věku 63 let. Karl Kuttler zemřel 25. února 1876 v domě č. 75 na sešlost stářím v 79 letech.⁹ Inventář, sepsaný 21. dubna 1876, bohužel neobsahuje žádnou zmínku o varhanářském vybavení. Prádlo a vybavení domu připadlo synovi Karlovi. Dá se předpokládat, že varhanářské náčiní bylo odezdáno prvorozenému synu Ernestu, který se

Obr. 1. Biala (Bielsko-Biala, Polsko), evangelický kostel Martina Luthera, 1848, prospekt největších dochovaných Kuttlerových varhan. Pokud není uvedeno jinak, zobrazují snímky díla Karla Kuttlera. Foto: Jiří Krátký, 2015.

jediný věnoval varhanářskému řemeslu. Dům č. 75 byl v inventáři ohodnocen na 945 zl. ö. W., což byla v podstatě jediná aktiva, pasiva (dluh 400 zl. u spořitelny na základě úpisu z 21. října 1875, náklady s pohřbem, léčiva a další výdaje) činila 507 zl. 67 kr. Kuttlerova dcera Henriette provdaná Hanke nabídl za otcovský dům zaplatit cenu 2 500 zlatých s tím, že by poté připadlo každému dědici 166 zl. 3 kr. Již ve vypořádání dědictví se praví, že jak vnějšek, tak vnitřek domu neprošel po mnoho desetiletí opravou a přísně vzato je cenná pouze samotná parcela. Tato dohoda byla stvrzena a všechny žijící děti zesnulého obdržely již zmíněnou částku, stejný obnos byl vyplacen dětem zesnulé dcery Karoliny Tekly Amalie, provdané Meixnerové.¹⁰

Potomkům po K. Kuttlerovi připadlo ještě

jedno dědictví – 19. dubna 1876 zemřel v domě č. 75 ve věku 70 let varhanářský pomocník Josef Rotter, který údajně pocházel z Frankensteinu, stejně jako Kuttlerova žena Carolina. V této souvislosti je zajímavá zpráva z opavských večerních novin, která informuje o tom, že se Josef Rotter podle lékařské prohlídky sám zardousil v posteli.¹¹ Sedm dětí K. Kuttlera se podepsalo pod dopis sdělující okresnímu soudu, že Josef Rotter již byl po tři roky neschopen práce a po většinu času upoután na lůžko, přičemž o něj bylo po celou dobu postaráno. Protože Josef Rotter chtěl odkázat část svého nemalého jmění zesnulému Karlu Kuttlerovi, ale poslední vůle nebyla sepsána, požadují dědicové za byt a stravu po tři roky 438 zl. a za obsluhování, zdravotní péči, prádlo a topení navíc 219. zl.¹² Protože se nepřihlásil žádný dědic a zároveň Josef Rotter zachoval aktiva ve výši 763 zl., byla po řízení, jež se táhlo nejméně čtyři roky, zbylá část dědictví ve výši 684 zl. 24 kr. rozdělena na dvanáct dílů mezi potomky K. Kuttlera.¹³

Dílo Karla Kuttlera

Karl Kuttler byl pracovitý varhanář, z jehož tvorby se toho zachovalo fyzicky více nežli z díla jeho otce. Dochované archiválie jsou však poměrně chudé – nebyly kupříkladu nalezeny písemnosti vztahující se právě k jeho největším nástrojům ve Šternberku či v proboštském kostele v Opavě. Kvůli poškození řady farních archivů Opavska a Hlučínska v souvislosti s válečnými událostmi na sklonku 2. světové války či v důsledku všeobecného šlendriánu jsou organologické informační zdroje obecně mnohdy skrovné, což se týká i tvorby Karla Kuttlera. Následkem roztržičnosti pramenné základny, pomalu probíhající inventarizace fondů farních úřadů a velkého územního rozptýlu Kuttlerova díla je pravděpodobné, že řada jeho realizací může být ještě objevena. Zatímco na polské straně je Kuttler poměrně známým varhanářem zejména díky svým velkým a dobře dochovaným varhanám v evangelickém kostele v Biale, povědomí o jeho tvorbě v českém prostředí je o něco menší, byť právě zde postavil svá největší, ale bohužel nezachovaná díla.

K. Kuttler se v pramenech vyskytuje jako samostatný varhanář od 20. let 19. století. Snad nejstarší zmínka o samostatné činnosti pochází z roku 1825, kdy se zavázal ke stavbě varhan do kostela sv. Maří Magdaleny v Tychách (něm. Tichau, Polsko) na základě projektu zesnulého varhanáře Weiße z Pyskowic. Tyto varhany se nedochovaly.¹⁴ V literatuře se objevují i zmínky o varhanách v Odrách a stavbě varhan pro Kamieniec Zabkowicki v letech 1826–1827. Jeví se jako pravděpodobné, že varhany v Kamenci postavil Johann, byť se podíl Karla rozhodně vy-

loučit nedá.¹⁵ Varhany v Odrách postavil okolo roku 1820 varhanář Michal Oranský.¹⁶ Další práce následovaly chronologicky v tomto sledu:

1826 – oprava za 12 tolarů v Hołdunowie (něm. Anhalt, Polsko).¹⁷

1827 – smlouva na přístavbu pozitivu a generální opravu varhan v Hołčovicích. V této – pro varhanáře poměrně přísné – smlouvě se Karl zavazuje převzít od svého otce již objednaný pozitiv se skříní o dvou bočních věžích a středním ustupujícím polem s těmito hlasy: *Principal, Flaut major, Flaut minor oder Octav*. Nově zhotovené klaviatury se spojkou se měly zhotovit v černé a bílé barevnosti, což ukazuje na použití inverzní klaviatury.¹⁸ Garantem řádné opravy varhan byl Karlův otec Johann Kuttler, záruka byla stanovena na tři léta. Varhany měly být opraveny do konce srpna 1827, doplacený měl být o rok později s tím, že cena za tuto opravu činila 300 zl. W. W. neboli 120 zl. C. M. Celkové náklady však byly ještě o 35 zlatých vyšší za nový rejstřík Fugara. Mimo tuto smlouvu se dochovaly dva dopisy K. Kuttlera, kde vyjadřuje přesvědčení, že v Hołčovicích budou mít z vykonané práce radost, ale že by již nutně potřeboval další peníze. Dle kvitancí dochovaných na zadní straně smlouvy lze říci, že skutečná výplata peněz byla odlišná od té ve smlouvě a pro zhotovitele výhodnější. Tato vlastnost – psaní poměrně častých dopisů s prosbami o poskytnutí další splátky – se vyskytuje i u zakázek o několik desetiletí mladších.

1829 – žehnání varhan (1/14, 400 tolarů) v evangelickém kostele v Rozumicích (Rösnitz, Polsko). Staré rozumické varhany převzal Kuttler a poté je postavil do Mokre (Mocker, Polsko).¹⁹

1829 – nové varhany v kostele sv. Jana Nepomuckého v Kylešovicích (dnes součást Opavy). Nástroj zánikl nejpozději v roce 1883, kdy do Kylešovic postavil mechanický kuželkový jednoduše nástroj krnovský Rieger.²⁰

1830 – oprava a tři nové měchy v Jindřichově (32 zl. 12 kr.).²¹

1831 – nové varhany do modlitebny ochranovských bratří v Gnadenfeldu (dnes součást obce Pawłowiczki, Polsko).²²

1831 – práce v minoritském kostele sv. Duha v Opavě. Při demontáži starého nástroje v souvislosti se stavbou nových varhan z dílny krnovských Riegrů byl nalezen nápis: *Herstellt von Orgelbauer Kuttler im Jahre 1831*.²³

1831 – stavba větších varhan do farního kostela v Hlučíně, jejichž skříní se podobala varhanám v Kamieńci Zabkowickém. Do této pravděpodobně pozmeněné skříně postavil v roce 1922 nové varhany Carl Berschdorf z Nisy. Červotočem destruovaný nástroj i se skříní byl odstraněn na počátku 21. století.²⁴

1831 – svěcení varhan v Dětrichově nad

2

Obr. 2. Biała (Bielsko-Biała, Polsko), evangelický kostel Martina Luthera, 1848, celkový pohled na hrací stůl. Foto: Jiří Krátký, 2015.

Bystřicí (244 zl.). Tyto varhany byly později přestavěny bratry Braunerovými a Josefem Madelem, nicméně dodnes se zachovala skříní a část cínových píšťal. Dřevěné části jsou značně napadeny červotočem, varhany jsou léta mimo provoz.²⁵

Varhany podobné dětrichovským se dochovaly v kostele sv. Petra a Pavla ve Fulneku-Děrném. Bohužel dosavadní archivní výzkum neodhalil, kdy byly varhany postaveny. Díky pietnímu restaurování, které proběhlo v roce 2012, se na území ČR jedná o Kuttlerův nástroj v nejlepšímu stavu.²⁶

Manual: C–f ³ s krátkou velkou oktávou	
Flaut	8' (dřevo, kryté)
Gamba	8' (od fs0 kov, otevřené)
Principal	4' (nezrekvírovaný cínový prospekt)
Flaut	4' (dřevo, krytý, od b2 otevřené)
Quint	3' (kov)
Octav	2' (kov)
Mixtur 3 fach	1' (kov, složení C: 1' + $\frac{2}{3}$ ' + $\frac{1}{2}$ '; c ¹ : 2' + $\frac{1}{3}$ ' + 1', c ² : 4' + $\frac{2}{3}$ ' + 2')
Pedal: C–c ¹ s krátkou velkou oktávou	
Sub-Basz	16' (dřevo, kryté)
Octav-Basz	8' (dřevo, otevřené)

1832 – oprava varhan v Bílovci za 338 zl. 14 kr. Průběh prací se asi zdržel, protože od

3

4

5

6

Obr. 3. Biala (Bielsko-Biala, Polsko), evangelický kostel Martina Luthera, 1848, detail papírového autorského štítku v dorazové liště kláves I. manuálu. Foto: Jiří Krátký, 2015.

Obr. 4. Butovice (Studenka-Butovice), kostel Věch svatých, 1861, skříň s nepůvodním zeleným nátěrem, prospektové píšťaly zadního posativu původní, cínové, druhotně přelešiovány; varhany hratelné, ale čekají na odbornou restaurování. Foto: Jiří Krátký, 2008.

Obr. 5. Butovice (Studenka-Butovice), kostel Věch svatých, 1861, původní a pro Kuttlera typická manubria, novodobé plastové rejstříkové štítky. Foto: Jiří Krátký, 2008.

Obr. 6. Červenka u Litvle, kostel sv. Alfonse, mezi léty 1862–1864, skříň varhan a část vnitřních píšťal od Karla Kuttlera, varhanní stroj s pneumatickou trakturou nejspíše z počátku 20. století. Foto: Jiří Krátký, 2016.

Kuttlera se dochoval omluvný dopis z 12. 8. 1833, ve kterém sděluje, že si bude hledět co nejpřesněji dostát svým povinností s nadějí, že v Břlovci něco málo posečkají.²⁷

1836 – renovace varhan proboštského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, měly mít 26 rejstříků, dva manuály, téměř 3 000 píšťal a čtyři měchy. Za tuto práci žádal 2 800 zlatých. Skříň předchozích varhan od varhanáře Františka Horčíčky měla zůstat zachována.²⁸

1836 – přestavba varhan evangelického kostela v Pszczyně za 300 tolarů. Ty opravil i v roce 1840.²⁹

Zatím nebyl objeven žádný klavír či jiný hudební nástroj nevarhanního typu z rukou Karla Kuttlera. Z roku 1839 však pochází inzerát, jehož prostřednictvím tento varhanář prodává nový vídeňský klavír o rozsahu sedmi oktáv od blíže neznámého Ašvalka.³⁰

1840 – záloha na renovaci varhan v Lomnici u Rýmařova ve výši 147 zl. C. M. Kostel v roce 1854 vyhořel a nové varhany do něj postavil Franz Rieger.³¹

1841 – účast na komisionálním posouzení varhan ve Větrkovici (okres Opava), které postavil o rok dříve spálovský varhanář Mořic Hanačík. Členem komise byl i učitel v Jamnici, pozdější slavný skladatel Karel (Pavel) Křiváček. Hanačíkovu práci zhodnotili následovně: vzdušnice a skříň jsou v pořádku, dřevěné píšťaly mají být silněji naintonovány, traktura chodí poněkud těžce. Zcela nevyhovující jsou však kovové píšťaly, které se musejí roztavit a zhotovit znovu, Mixtura má naprosto neharmonické složení, ladění je nečisté. Odstranění problémů ocenili na 42 zl. 40 kr. Kvůli těmto důvodům nedoporučili vyplacení pozastávky ve výši 40 zl. Hanačíkovi. Ten se sice bránil, že

k problémům došlo v souvislosti se spadem prachu, činností much a myší teprve v poslední době a varhany v nově postaveném kostele trpí, že by zmíněné nedostatky rád opravil sám, nicméně že větrkovičtí již k němu nemají důvěru, a proto si mají varhany dát opravit od nějakého jiného řádného varhanáře. Tím se stal v následujícím roce právě Karl Kuttler.³²

V roce 1842 postavil varhany do kostela ve Velkých Albrechticích u Břlovce. Měly mít 13 či 18 rejstříků.³³

V roce 1843 Kuttler nabízí v inzerátu již použité kostelní varhany s cínovým Principalem 4', taktéž cínovou Octavou 2' a čtyřnásobnou Mixturou 1¹/₂' a dřevěnými Flautami 8' a 4'. Za tento nástroj v pěkné skříni požadoval 180 zlatých C. M. V tomto inzerátu se označil za varhanáře a klavírníka.³⁴

1843 – návrh opravy varhan (II/28) v opavském kostele sv. Jiří za 210 zl., jež obsahovala kompletní opravu měchů, novou hřidelnici, opravu píšťal a jejich naladění à 3 zlaté za rejstřík, přičemž se během roční záruční doby zavázal varhany bezplatně ladit a udržívat.³⁵

Mezi léty 1843–1844 postavil Kuttler dvoumanuálové varhany s 15 rejstříky do kostela v Dolním Benešově na Hlučínsku. Za tuto práci žádal 700 tolarů.³⁶

1843 – stavba varhan (1/8) do filiálního kostela Očišťování Panny Marie (nyní Nejsvětější Trojice) ve Šternberku. Zachovala se skříň, manubria, část klaviatury a hřidelnice.³⁷

1844 – se synem Ernestem obnova bočních varhan kostela na Jasné Hoře v Czenstochowě.³⁸

1846 – oprava varhan katolického farního kostela v Pszczyně (36 tolarů).³⁹

1847 – novostavba jednoduševarhových varhan do Skřipova (okres Opava) za 600 zlatých. Jejich fotografie se dochovala ve farní kronice. V kostele stály do roku 1942, kdy byly pořízeny nové, dodnes zachované zajímavé dvoumanuálové varhany (5-7-4) od firmy Berschdorf z Nisy.⁴⁰

Největším dochovaným dílem K. Kuttlera jsou jeho varhany v evangelickém kostele v Biale z roku 1848. Velkou zajímavostí je dvojice jazykových hlasů, průrazný Klarinet 8' stavěný jako Phylharmonika v rezonátorech s oválným vyznívajícím otvorem je technicky i zvukově velmi zajímavý, Posaune 16' má místo ladicí berličky závitovou tyč s přtláčným ocelovým prvem. I přes některé změny ve 20. století se jedná o jeden z nejzachovalejších reprezentativních nástrojů doby pozdního klasicismu ve střední Evropě.⁴¹

Manual: C–f ³ , 54 kláves	
Bourdon	16'
Pryncypal	8'
Gamba	8'
Salicional	8'
Portunal	8'
Unda maris	8'
Oktawa	4'
Flet	4'
Kwinta	2 ² / ₃ '
Superoktawa	2'
Mixtura 4 fach	1 ¹ / ₃ '
Cimbel 4 fach	
Klarnet	8'
Positiv	
Flet-major	8'
Kwintadena	8'
Pryncypal	4'
Gemshorn	4'
Flet-minior	4'
Píkolo	2'
Pedal C–c ¹ , 25 kláves	
Kontrabas	16'
Subbas	16'
Violon	16'
Oktawbas	8'
Pryncypalbas	8'
Gydektbass	8'
Fletbass	4'
Pozon	16'
I/P, II/I	

1849 – oprava v Nových Vilémovicích.⁴²

1849 – oprava za 100 zlatých ve Vápenně k naprosté spokojenosti.⁴³

V Hnojicích nedaleko Šternberka postavil okolo roku 1850 Kuttler dvoumanuálové varhany s osmnácti rejstříky za 1 440 zl.⁴⁴ V roce 1888 byly zrekonstruovány uničovskou firmou bratří Braunerů za 1 200 zlatých a poté zásadně přestavěny na pneumatický výpustný systém pražským varhanářem Em. Š. Petrem v roce 1909.⁴⁵ Z Kuttlerova nástroje se zachovala skříň a několik rejstříků.

Největším Kuttlerovým dílem byly monumentální dvoumanuálové varhany z roku 1850 o 40 rejstřících ve farním kostele ve Šternberku u Olomouce.⁴⁶ Šternberk má pro dějiny varhan Moravy své nezastupitelné místo, neboť tam na konci 19. století postavil své největší varhany Karl Neusser z Nového Jičína. Tento nástroj však shořel v noci na 1. srpna 1927, do roku 1929 tam pak postavil své reprezentativní třímanuálové varhany krnovský Rieger.⁴⁷ Když byla vybrána Neusserova firma pro stavbu nových varhan, bylo v roce 1896 ujednáno, že Neusser nejen zaplatí petrovickému varhanáři Maderovi 114 zlatých za přenechání nabídky a návrhu prospektu od architekta Richarda Völkel, ale že za 85 zlatých převezme staré (Kuttlerovy) varhany – vyňaty z toho však měly být díly, které příslušný konzervátor uzná za vhodné vystavit posléze v brněnském muzeu.⁴⁸

Podle dochovaného nápisu z varhan v Mostkovicích u Prostějova postavil tento nástroj roku 1852 Karel Kuttler, který jej ještě v roce 1869 opravil.⁴⁹

1853 – oprava v Bohumíně, varhanář požadoval proplacení víceprací v souvislosti s demontáží a montáží nástroje.⁵⁰

V roce 1855 postavil Kuttler do kostela v Bravantcích u Bílovce jednoduševarhových varhan o deseti rejstřících za 700 zlatých. Existovaly pravděpodobně až do roku 1924, kdy místo nich Rieger postavil nové jednoduševarhových pneumatické varhany. Dispozice starého nástroje byla zaznamenána asi v souvislosti s nerealizovaným návrhem na opravu od novojičínského Neussera z roku 1904, kdy se ovšem uvádí, že A. (sic!) Kuttler z Opavy varhany postavil v roce 1842, což nesouhlasí s účetními doklady. Neusser navrhoval tři varianty: první počítala s opravou starého nástroje a je v ní uvedeno, že varhany mají dva klínové měchy o rozměru 1,3 × 3 metry. Druhá navrhovala výměnu měchů a třetí stavbu nového nástroje, protože starý nástroj je shledáván primitivním, materiál kovových píšťal je špatný.

Pořadí rejstříků od prospektu:

Manual:	
Principal	4' (prospekt, cín)
Portunal	8' (krytý, dřevo)
Gamba	8' (otevřený, cín)
Flaut major	8' (otevřená, dřevo)
Flaut minor	4' (bas dřevo, od střední polohy kov, otevřená)
Quint	3' (cín)
Octav	2' (cín)
Mixtur 4fach	(cín)
Pedal:	
Octav-Bass	8' (dřevo)
Sub-Bass	16' (dřevo)

1855 – oprava varhan ve Vlčicích za 800 zl a 52 kr.⁵²

1855 – oprava varhan v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě za 204 zl. K ní se zachoval podrobný rozpočet a vyúčtování na celkem 204 zlatých. Kromě obvyklého čištění a opravy navrhuje kompletní okožení čtyř měchů, intonaci a naladění do vídeňského tónu. Vzhledem k tomu, že první splátku převzal syn, lze se domnívat, že na opravě spolupracoval i Ernst K.

1856 – za 110 zl. byly opraveny desetirejstřkové varhany ve Vysoké (Waissak). V dopise z ledna 1856 je Kuttler označen jako poctivý mistr, jehož pilná a solidní práce je všeobecně uznávána.⁵³

V roce 1859 podává Kuttler návrh na opravu varhan v Hradci nad Moravicí. Kuttler navrhoval varhany vyčistit, opravit vadné píšťaly, vyložkovat klaviatury, opravit šrouby, zregulovat rejstřkovou trakturu, kompletně zrenovovat měchy a varhany naladit. Za to vše požadoval 150 zlatých C. M.⁵⁴

Roku 1860 byli osloveni varhanáři Rieger, pruský varhanář Ignatz Hoffmann a Karl Kuttler z Opavy ohledně opravy varhan v kostele v Zálesí/Waldeck u Javorníku. Rieger a Hoffmann rekonstrukci nebyli schopni udělat za plánovanou částku, obnovu těchto desetirejstřkových varhan provedl tedy Kuttler, a to za celkem 159 zlatých. Oprava trvala do roku 1861, při kolaudaci byly zjištěny některé rozladěné tóny v Principálu a rozintonovaná Gamba a Quinta, takže varhanáři bylo do dodatečné kolaudace zadrženo 59 zlatých.⁵⁵

Roku 1861 postavil Kuttler dodnes dochované varhany v kostele Všem svatých ve Studenci-Butovicích za 1 220 zl. 60 kr.⁵⁶ Varhany mají dva manuály, jsou rozděleny do tří skříní po třech osách s pozitivem v zábradlí, současná zelená povrchová úprava je nepůvodní – pod ní je dochováno kvalitní šedé a červené mramorování. Pozitivová vzdušnice byla původně na čtyři hlasy. Stav varhan je povážlivý, nástroj vyžaduje kompletní a uměleckořemeslně odpo-

7

8

9

vědné restaurování, obzvláště při vědomí, že se jedná o největší varhany tohoto stavitele v Moravskoslezském kraji.

Manual: C–d ³ , chromaticky		
Principal	8′	(prospekt, zinek)
Flétna	8′	(dřevo, původní)
Kryt	8′	(dřevo, Neusser?)
Oktáva	4′	(cín, Kuttler)
Flétna	4′	(dřevo, Kuttler)
Quinta	2 ² / ₃ ′	(cín, Kuttler)
Oktáva	2′	(cín, Kuttler)
Mixtura 3x	1′	(cín, Kuttler – rep. na cs ¹ a cs ²)
Positiv:		
Kopula	8′	(nepůvodní)
Salicionál	8′	(nepůvodní)
Principál	4′	(prospekt, původní)
Pedál: C–a ⁰ , chromaticky		
Subbass	16′	(krytý, dřevo)
Oktávabass	8′	(otevřený, dřevo)
Chorálbass	4′	(otevřený, dřevo)

1863 – oprava sedmirejstříkových varhan za 135 zl. v Jasienici (Heizendorf, Polsko). Když v roce 1863 posílal do Opavy přípis okresní

úřad v Bialsku, sděloval, že v blízkém okolí není žádný varhanář a že Kuttler prováděl řadu oprav v tamějších kraji, a proto shledává vhodným, aby obnovil varhany i v Jasienici.⁴⁷ Byť kolaudace dopadla dobře, již roku 1876 měl tyto varhany opětovně opravit za 397 zl. a 25 kr. Johann Hauke.⁵⁸

Mezi léty 1862 (dokončení kostela řádu redemptoristů) a 1864⁵⁹ postavil Kuttler varhany do nového kostela v Července u Litovle. Měly 12 rejstříků a stály 1 840 zlatých. Do dnešní doby se zachovala novorománská skříň, velmi podobná jeho nástroji v polském Miedzyrzeczi, a několik rejstříků.⁶⁰

1863 – stavba částečně dochovaných varhan bez pedálu do středověkého dřevěného kostela v Łaziskach Rybnických (Polsko).⁶¹

Portunal	8′
Salicet	8′
Gedeckt	8′
Principal	4′
Flet otwarty	4′
Oktawa	2′
Quinta	1 ¹ / ₃ ′
Mixtura	1′

Obr. 7. Děrné (Fulnek-Děrné), kostel sv. Petra a Pavla, druhá čtvrtina 19. století, prospekt s původními cínovými píšťalami. Foto: Jiří Krátký, 2016.

Obr. 8. Děrné (Fulnek-Děrné), kostel sv. Petra a Pavla, druhá čtvrtina 19. století, detail rejstříkových štítků. Foto: Jiří Krátký, 2015.

Obr. 9. Děrné (Fulnek-Děrné), kostel sv. Petra a Pavla, druhá čtvrtina 19. století, detail papírového autorského štítku na dorazové liště manuálových kláves, zaskleno, orámováno ebenovými lištami. Foto: Jiří Krátký, 2008.

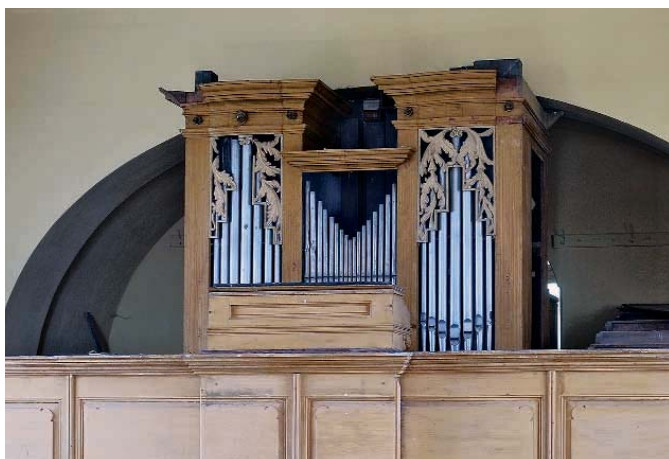
Taktéž v roce 1863 se uvažovalo o novostavbách varhan pro kostely v Lomnici u Rýmařova a Moravskoslezském Kočově na Bruntálsku a pro kostel v Mladějovicích na Šternbersku. Zemská vláda byla požádána, zda by již zasláné úřední návrhy nových desetirejstříkových varhan nedala k prohlédnutí spolehlivým varhanářům, kteří by vypracovali nabídky. Opavský úřad vybral krnovského Riegera a opavského Kuttlera jako nejbližší bydlící a renomované varhanáře.⁶²

1864 – velká oprava varhan Franze Horčíčky v místeckém kostele sv. Jana a Pavla. Dochoval se zápis z podrobné prohlídky nástroje, jíž se účastnil také stavební inženýr Gustav Meretta. Trvání práce i se dvěma pomocníky odhadoval přinejmenším na 20 týdnů. Za to vše žádal 960 zlatých.⁶³

1865 – nerealizovaný návrh na opravu varhanního nástroje v nedalekém Frýdlantu n./O.⁶⁴

1866 – oprava v kostele sv. Václava v Ostravě, kdy na tamějších varhanách znovu okořil všechny ventily, pulpety zaměnil za průchodky a okořil všechny měchy (za 360 zl.).⁶⁵

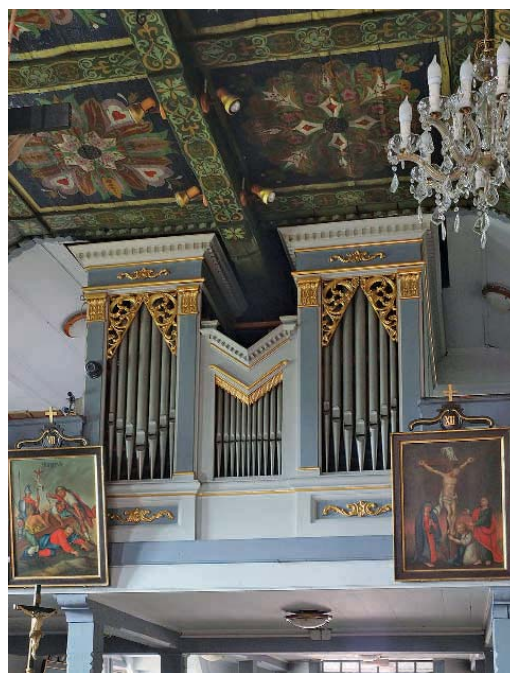
Od roku 1864 probíhala jednání o stavbě varhan do nového kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ve Zvoli u Zábřehu. Ačkoliv arcibiskup shledával za nejpříhodnější návrh brněnského varhanáře Ferdinanda Mikši, stavbu realizoval nakonec opavský Kuttler.⁶⁶ K těmto dochovaným varhanám se dochovalo mnoho archiválií, mezi nimi i 12 Kuttlerových dopisů psaných v průběhu stavby.⁶⁷ Původně byla smlouva uzavřena na jednomanuálové varhany o 12 rejstřících za 1 860 zlatých, byť farář již v roce 1864 sdělil, že kdyby farnost nebyla zatížena budováním nového kostela, většina farníků by volila stavbu dvoumanuálových varhan o 16 rejstřících za 2 400 zlatých dle návrhu varhanáře. V průběhu stavby (1865–1866) došlo ke změně celého projektu, takže Kuttler nabídl nakonec vestavbu II. manuálu do postamentu skříň, který měl mít tři hlasy, a to za pouhých 200 zlatých včetně spojky, klaviatury apod. Konečné náklady však činily 2 140 zlatých. Postavené varhany s třemi klínovými měchy měly následující dispozici (přepis z výše uvedeného pramene):

10

11

12

Manual: C–f ³		
Principal	8′	(C, Cis ze dřeva, dále Probezinn)
Portunal	8′	(smrkové dřevo, otevřený)
Viola Gamba	8′	(cín)
Flaut major	8′	(smrkové dřevo, kryté)
Principal Octav	4′	(cín)
Flaute	4′	(dřevo, otevřený)
Quint	3′	(kónické)
Superoctav	2′	(cín)
Mixtur 4 fach	1′	(c–g–c–e)
Positiv		
Flöte major	8′	(dřevo, kryté)
Flöte minor	4′	(dřevo, kryté)
Fugara	4′	(cín – dnes místo ní Principal 2′)
Pedal: C–c ¹		
Sub Bass	16′	(dřevo, kryté)
Violon Bass	16′	(dřevo, otevřený)
Octav Bass	8′	(dřevo, otevřený)

Celkově se jedná o zvukově a technicky velmi zajímavé varhany, které by bylo žádoucí patřičně restaurovat.⁶⁸ Velmi zajímavá je novorománská skříň, která vhodně dotváří interiér a kterou navrhl Anton Kybast ze stavebního úřadu olomouckého arcibiskupství.⁶⁹ Instalaci varhan provázely těžkosti se stavební připraveností kruchty – několikrát se Kuttler ptal, zda již může dovézt vlakem na nádraží do Zábřehu varhany, a nejen kvůli těmto průtahům taktéž mnohokrát posílal o zálohu či dílčí splátku. Dne 13. dubna 1866 zálohu naložil v Opavě, slíbil, že přijede s třemi pomocníky do Zábřehu, a prosil, aby farář poslal 5 vozů s trochou sena pro dopravu. Varhany byly dopraveny až v roce 1868.

1866(?) – nový nástroj v Miedzyrzecze Górne. Varhany sice byly poškozeny na konci 2. světové války sovětskou armádou, ale v roce 2004 byly rekonstruovány, leč nyní vyžadují znovu opravu. Z původního nástroje se zachovala i trojice klínových měchů.⁷⁰

Obr. 10. Děřichov nad Bystřicí, kostel sv. Jiří, 1831, Kuttlerova skříň druhotně posunuta dozadu v souvislosti se stavbou volně stojícího hracího stolu na přelomu 19. a 20. století, z původních varhan je dochována podstatná část kovových píšťal. Foto: Jiří Krátký, 2015.

Obr. 11. Hnojice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, okolo r. 1850, skříň a část píšťal od Kuttlera, varhanní stroj z počátku 20. století od pražského varhanáře Em. Š. Petra. Foto: Jiří Krátký, 2016.

Obr. 12. Łaziska (Łaziska Rybnickie, Polsko), kostel Věch svatých, 1863, skříň nově barevně řešena, z původního Kuttlerova nástroje se kromě skříňné dochovalo velmi málo. Foto: Jiří Krátký, 2016.

13

14

Obr. 13. Międzyrzecze Górne (Polsko), kostel evangelicko-augsburského vyznání, 1866 (?), přes poškození v průběhu 20. století a i přes poslední ne zcela pietní opravu se jedná po Biale o Kuttlerův nejzachovalejší nástroj. Foto: Jiří Krátký, 2015.

Obr. 14. Šternberk, filiální kostel Nejsvětější Trojice, 1843, bohužel při rekonstrukci nejmenovaným varhanářem na počátku 21. století byla odstraněna řada starých částí varhan – píšťalový fond je nyní kompletně nový. Foto: Jiří Krátký, 2016.

Octav Bass	8'	(dřevo, otevřené)
Salicional Bass	8'	(dřevo, otevřené)
Principal Bass	8'	(dřevo, otevřené)

Dle přiloženého vyúčtování měl Kuttler nejpozději do roku 1870 v Šumperku naladit za 15 zl. ještě přenosný pozitiv.⁷³

1869 – porada ohledně nových varhan v Brumovicích.⁷⁴

1873–1874 – oprava přenosného pozitivu v kapli sv. Jakuba v Hradci-Podolí.⁷⁵

Do blíže nezjištěné doby spadá stavba dvou vizuálně podobných a pouze zčásti dochovaných nástrojů na polském území, jež se připisují Karlu Kuttlerovi. Menší z nich se nachází v kostele Panny Marie v Tychách-Urbanowicích. Jeho původní umístění však bylo v kostele sv. Kateřiny v obci Czechowice-Dziedzice, odkud byl prodán v roce 1953.⁷⁶ Druhý se nachází v Zabrzegu, z něj se dochovala pouze skříň a některé píšťaly.⁷⁷

Na základě podobnosti některých dílů je Kuttlerovi připisován i nástroj v Lukavci u Fulneku.⁷⁸ Červotočem napadené varhany jsou nyní nehratelné, restaurování je nutné.⁷⁹

Manual: C–f ³ , chromaticky	
Pryncypal	8'
Gamba	8'
Portunal	8'
Bourdun	8'
Oktawa	4'
Flaut	4'
Kwinta	3'
Oktawa	2'
Mixtura 4x	
Positiv	
Flet-major	8'
Fugara	8'
Flet-minior	4'
Pryncypal	4'
Pedal C–c ¹	
Kontrabass	16'
Violon	16'
Subbas	16'
Oktawbas	8'
Gydektbas	8'

1867 – nabídka na novostavbu do katolického kostela v Prusinovicích u Bystřice pod Hostýnem. Práce nakonec byla zadána Danielu Ant. Hanačikovi.⁷¹

V březnu 1867 Kuttler zkoncipoval návrh na stavbu nových varhan do šumperského farního kostela, ve kterém popisuje varhany, jež mají již 150 let, jsou celé napadeny červotočem a nedoporučuje jejich opravu, protože by byla velmi nákladná a stejně by se jednalo o nesourodý kompilát (*Flickwerk*), neboť varhany opravovalo a pozměnilo v průběhu času asi 8–10 varhanářů. Do stávající skříň proto navrhuje

postavit za 1 860 zlatých nové varhany s 18 rejstříky. Ačkoliv má hodně práce, slíbuj, že do léta následujícího roku by s prací mohl být hotov. Dle tištěného seznamu dárců z listopadu 1868 víme, že nakonec varhany stály 2 000 zlatých, protože byla změněna dispozice (místo plánované Quint 3' byl postaven Salicional 8', byl dodán navíc 16' Portun gedackt do hlavního stroje a Quintbass 6' byl nahrazen Salicionalbassem 8'). Konečná dispozice zněla tedy následovně (přepis z pramene):⁷²

Manual: C–c ³ , chromaticky	
Principal	8' (C–Dis ze smrku, od E v prospektu z cínu – Probezinn)
Portun gedackt	16' (dřevo, kryté)
Portunal	8' (dřevo, otevřené)
Flaut	8' (dřevo, kryté)
Viola Gamba	8' (cín)
Principal Octav	4' (cín)
Flaut minor	4' (dřevo, otevřené)
Salicional	8' (první oktáva ze dřeva, další z cínu; místo Quinty 3')
Octav	2' (cín)
Mixtur 4 fach	1' (c–g–c–e, z cínu)
Positiv	
Flaut major	8' (dřevo, kryté)
Principal	4' (rovněž C–Dis ze dřeva, ostatní z cínu)
Flaut minor	4' (dřevo, kryté)
Fugara	4' (celá z cínu)
Pedal C–a ⁰ , chromaticky	
Sub Bass	16' (dřevo, kryté)
Violon Bass	16' (dřevo, otevřené)

Manual: C–c ³ , chromaticky, 49 tónů	
Portunal	8' (dřevo, otevřený)
Flaut major	8' (dřevo, krytý)
Principal	4' (prospekt, cín)
Flaut minor	4' (dřevo, otevřený)
Octav	2' (cín)
Mixtur 3x	1 ¹ / ₂ ' (cín)
Pedal C–a ⁰ , chromaticky, 22 tónů	
Subbass	16' (dřevo, krytý)
Octavbass	8' (dřevo, otevřený)

Shrnutí:

Na základě dochovaných,⁸⁰ zdokumentovaných⁸¹ nástrojů a archiválií je možné vysledovat typické rysy tvorby Karla Kuttlera a zároveň je porovnat s tvorbou jeho otce Johanna. Bohužel rozsah této studie neumožňuje prezentovat technické údaje varhan a smluv K. Kuttlera.

Varhanní skříň Karla Kuttlera vycházela z pozdního klasicismu, posléze byly obohaceny o historizující prvky. Půdorysné řešení dvoumanuálových varhan vyrůstalo většinou z ověřené tradice dvou varhanních skříň pedálů a hlavního

stroje okolo okna či vchodu a zadního pozitivu v zábradlí. Dosti často se u něj objevuje řazení kvadratických polí k sobě, patrně jsou harmonické proporce jednotlivých travě. Menší varhany jsou převážně vestavěny v zábradlí se zadním hracím stolem, mnohdy užíval skříně o třech osách. Hrací stoly jsou u dvoumanuálových varhan koncipovány jako volně stojící s pohledem na oltář. Dochované klaviatury jsou již moderní barevnosti, dolní klávesy obložené hovězí kostí, horní s ebenovým náklízkem na mořeném dřevu – pravděpodobně hrušce. Zajímavostí je silnější přední kousek kosti (tloušťky cca 2,5 mm a délky 42,5 mm – Děrné, Lukavec, Biala) oproti zadnímu tenčímu (cca 1–1,5 mm). U Děrného se zachovaly horní klávesy z černého dubu. Klávesové rozsahy jdou v manuálech nezdědká do f^3 , mnohdy s plně vystavěnou velkou oktávou (kromě Děrného a Dětrichova), v pedále pak do c^1 , nástroj v Lukavci má rozsahy menší (49, resp. 22 tónů). Manubria jsou umně soustružená, často s kostěným terčíkem ve středu hlavy. Úchopová část je většinou tvořena třemi oblémy prstenci, výjimkou jsou táhla v Děrném, která však mají manubria podobná, jako je tomu u varhan Johanna Kuttlera v Petrovích.

Zdá se, že jediné původní rejstříkové papírové štítky se zachovaly v Děrném, zřetelnost popisu však už od počátku nebyla příliš velká, což je možná důvodem pro novodobé popisy z plastu, které se nacházejí na jeho dalších nástrojích.

Mechanická traktura chodí většinou lehce, zásuvkové vzdušnice s dubovými rámy jsou vždy truhlářsky kvalitně zhotoveny, posléze Kuttler začal u oprav a novostaveb (minimálně od 60. let – Místek, Zvole, Ostrava, Šumperk) houfně používat průchodky z mosazi či pakfonu namísto pulpet. Materiál kovových a dřevěných píšťal je solidní, což dosvědčuje druhotné použití píšťalového fondu do novějších nástrojů (Hnojice, Červenka). Tlaky vzduchu byly zjištěny v následujících hodnotách: Děrné 46 mm (po restaurování), Biala 64 mm, Butovice 60 mm, Zvole 69 mm vodního sloupce. Doloženy jsou měchy pouze klínového typu.

V dispozicích se uplatňuje důraz na basovou funkci pedálu (Biala, Miedzyrzecze, Zvole, Šumperk). Dispozice druhých manuálů jsou již progresivnější, kdy páteř tohoto stroje tvoří flétnové hlasy doplněné Principalem 4' či Fugarou 4'. V hlavním stroji Kuttler setrval na vystavěné principálové pyramidě, která byla často obohacena o Portunal 8', otevřenou Flétnu 4' a smykavé hlasy. Jazyky postavil v Biale, nejspíše v Hlučíně a ve Šternberku.

Píšťaly vykazují pravděpodobně původní jemné vpichy na jádře (Dětrichov, Zvole), intonace je poměrně decentní, nenásilná a barvitá. Smíšené hlasy repetují na klávesách c a mají střibřitý charakter, který je někdy zbarven tercií

15

(Zvole – Mixtura, C: $1' + \frac{2}{3}' + \frac{1}{2}' + \frac{2}{5}'$; Biala – Cymbel, C: $\frac{2}{5}' + \frac{1}{3}' + \frac{1}{4}' + \frac{1}{5}'$). Co se menzur týče, do diskantu se píšťaly u některých rejstříků zužují, smyky jsou vždy poměrně úzké, na základě porovnání menzur u varhan v Děrném, Dětrichově a Zvoli je možné konstatovat, že principály jsou u jednoho stroje menzurovány přibližně jednotně, i mezi jednotlivými varhanami jsou poměrně malé rozdíly a principály oscilují většinou kolem hodnoty -3 PT.⁸² Lze nalézt i některé styčné body mezi nástrojem Johanna Kuttlera v Petrovích a Karla ve Zvoli – kupříkladu zužující se Subbass o 5 PT, téměř totožná Quint 3'. Ladění ve vídeňském tónu se uvádí v Ostravě, Zvoli a Šumperku.

Ve smlouvách/nabídkách se objevují některé opakující se formulace – že varhanář nemůže dílo vykonat za cenu menší nežli uvedenou (podobně to psal i jeho otec), ale že slibuje svědomitou a trvanlivou práci a po jejím skončení se podrobuje úsudku věci znalého varhaníka, u některých nabídek ručí za dílo svým domem, téměř vždy požaduje odvoz z Opavy a zpět. Záruční doba činila obvykle jeden rok (Ostrava, Zvole, Místek), výjimečně dva (Šumperk) či tři roky (Holčovice).

Chráněné jako movitá kulturní památka na území ČR jsou pouze varhany v Děrném a v Lukavci, vzhledem ke stupni zachování a významu by si zasloužily památkovou ochranu i varhany ve Zvoli a v Butovicích. Zásahy do Kuttlerových varhan v Česku a v Polsku učiněné v posledních desetiletích totiž většinou není možné označit za šťastné.

Celkově je možné Karla Kuttlera charakterizovat jako jednoho z posledních varhanářů tvořících na moravskoslezském pomezí, který vycházel z pozdně barokní řemeslné tradice, ve

Obr. 15. Lukavec (Fulnek-Lukavec), kostel sv. Jana Křtitele a sv. Barbory, druhá polovina 19. století, autorství Karla Kuttlera nejisté, může se jednat i o dílo Ernesta Kuttlera. Foto: Jiří Krátký, 2008.

skříních však jeho nástroje již plně reflektují éru klasicismu, resp. počínajícího historismu a zvukově tvoří zajímavý přechod mezi pozdním barokem a raným romantismem. Jeho řemeslo je možno považovat za příkladné. I když stojí ve stínu dvou známějších varhanářů severní Moravy a Slezska – Franze Riegera (1812–1885) z Krnova a Johanna Neussera (1807–1878) z Nového Jičína, jeví se nakonec jako varhanář, kterému bylo dopřáno vytvořit větší díla nežli dvěma zmíněným konkurentům a jehož dvoumanuálových nástrojů se dochovalo taktéž větší množství. Nicméně pokračování varhanářské tradice v Kuttlerově rodině bylo velmi slabé a Ernst nezanechal svou práci významnější stopu ani v rámci lokálního varhanářství. Tato skutečnost je v kontrastu s úspěšným podnikem synů Franze Riegera, kteří založili továrnu, jež se za několik let stala nejproduktivnějším varhanářským závodem v celé monarchii. Karl Neusser (1844–1925), syn Johanna Neussera, byl Riegerům na území Moravy i Slezska koncem 19. století slabším, ale přesto zdatným konkurentem. Tyto okolnosti patrně vedly k tomu, že dílo Karla Kuttlera, posledního významného opavského varhanáře, poněkud upadlo v zapomnění. Bylo by žádoucí, kdyby tato studie nejen upozornila na život a dílo Karla Kuttlera, ale podnítila odborné restaurování jeho solidně postavených a zvukově svěbytných nástrojů.

16

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace NPÚ (DKRVO).

■ Poznámky

- 1 Za sdělení mnoha informací z polského území jsem zavázán dr. Marcinu Dziedzicovi a prof. Julianu Gembalskému; dokumentace u nástroje ve Zvoli a v Butovicích byla pořízena za pomoci varhaníka Tomáše Sommera z Ostravy-Třebovic, porovnání menzur Johanna a Karla Kuttlerových bylo umožněno díky ochotě Anny Gavendové z Růždky. Zvláštní dík patří kněžím v ČR i v Polsku za umožnění přístupu k nástrojům.
- 2 Jiří Krátký, Johann Kuttler – varhanář slezského pohraničí, *Časopis Slezského zemského muzea B*, LXIV, 2015, s. 129–150.
- 3 Za laskavé zaslání fotografie oddací matriky děkuji dr. Marcinu Dziedzicovi. Příjmení Caroliny v matričních údajích o křtech jejích dětí dosti kolísalo – uvádí se jako *Hösig, Hewig, Hoefig, Höfflich, Höffich*.
- 4 Státní okresní archiv (dále SOKA) Opava, AM Opava, inv. č. 314, pozemková kniha města Opavy 1824–1828, s. 412/199.
- 5 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), Sběrka matrik severomoravského kraje, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 18, matrika narozených 1826–1832.
- 6 Ibidem.
- 7 ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 19, matrika narozených 1833–1840. ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 20, matrika narozených 1840–1849. ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 21, matrika narozených 1850–1858.

- 8 Údaje o výše uvedených úmrtích viz ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 35, matrika zemřelých 1830–1861; ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 36, matrika zemřelých 1862–1883; ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 47, matrika zemřelých 1884–1897; ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 48, matrika zemřelých 1898–1906.
- 9 ZAO, Sběrka matrik, FÚ Opava P. Marie – proboštsství, inv. č. 36, matrika zemřelých 1862–1883. U matričních záznamů dětí je uvedeno nejen jméno otce, ale často i jména prarodičů. Z tohoto důvodu lze jednoznačně tvrdit, že Karl Kuttler je skutečně synem Johanna a jeho životní data odpovídají letopočtům uvedeným výše. Viz Jiří Sehnal, *Barokní varhanářství na Moravě, I.*, Brno 2003, s. 80–81.
- 10 ZAO, Krajský soud v Opavě, kart. 220, pozůstalost 1876, dohoda z 8. června 1876.
- 11 *Troppauer Zeitung* 1876, č. 89, 19. April 1876, s. 2.
- 12 SOKA Opava, okresní soud Opava, kart. 337, pozůstalostní spisy, dopis z 21. června 1876.
- 13 SOKA Opava, okresní soud Opava, kart. 337, pozůstalostní spisy, protokol z 17. července 1879.
- 14 Ludwig Burgermeister, *Der Orgelbau in Schlesien*, Frankfurt am Main 1973, s. 206. A dále: Historia organów w kościele św. Marii Magdaleny w Tychach. Dostupné online: <http://www.tychymm.katowice.opoka.org.pl/organy.php>, vyhledáno 25. 8. 2016.
- 15 Stavbu varhan v Kamenci přisuzuje Karlovi Burgermeister (pozn. 15), s. 206. Od něj to bylo pravděpodobně převzato další literaturou. Práce Johanna Kuttlera vysvětluje i z Jarosław Stepowski, *Późnobarokowe organy Frantza Josepha Eberharda w kościele Nawiedzenia NMP w Bardzie Śląskim*, *Zeszyty Naukowe Ludowego Instytutu Muzycznego I*, 1989, s. 165–198, zejména s. 183–184.
- 16 Viz Sehnal, *Barokní varhanářství I*, (pozn. 9), s. 80 a 93.

Obr. 16. Urbanowice, (Tychy-Urbanowice, Polsko), *kostel Panny Marie Prostřednice všech milostí, varhany původně v obci Czechowice-Dziedziice, v r. 1954 přestěhované, Kuttlerovo autorství a rok stavby nejasné; řada částí novodobá. Foto: Jiří Krátký, 2016.*

- 17 Jan Kruczek, *Z dziejów budowy organów w ziemi pszczyńskiej*, Pszczyna 1983, heslo Karol Kuttler.
- 18 Všechny archiválie vztahující se k Holčovicím viz: SOKA Bruntál, FÚ Holčovice, inv. č. 187, kart. 1, varhany.
- 19 *Geschichte der Evangelischen Kirche zu Rösnitz (O.S.)*, Rösnitz 1907, s. 75.
- 20 Petr Tesař, *Kostel sv. Jana Nepomuckého*, Opava 2007, s. 17–18. SOKA Opava, FÚ Kylešovice, nezinventarizováno, kart. 2.
- 21 Laskavé sdělení MUDr. Tomáše Horáka na základě výpisů z účetních knih farnosti.
- 22 Bürgermeister (pozn. 14), s. 206.
- 23 SOKA Opava, FÚ u sv. Ducha Opava, inv. č. 24, kronika 1833–1911, zápis k roku 1886.
- 24 Sehnal, *Barokní varhanářství I*, (pozn. 9), s. 80. SOKA Opava, FÚ Hlučín, fotokopie kroniky 1916–1933, s. 143. Bohužel nebyly nalezeny žádné archiválie vztahující se přímo ke Kuttlerově nástroji, jedinou zmínkou je dopis z r. 1920, který posílá ředitel kůru Studnický Václavu Haue- rovi, popisuje v něm bídný stav varhan, sděluje, že měch opravoval v r. 1919 Berschdorf, a doplňuje zajímavou zmínku, že jazykové píšťaly není možné naladit bez výměny ladicích berliček. Pokud se nejednalo o později dodaný rejstřík, pocházel tento jazyk ještě od Kuttlera. ZAO, Václav Hauer, kart. 8, inv. č. 419.
- 25 Od Kuttlera pochází pravděpodobně Mixture 3–4x s jednou řadou z Quinty, Principal 4' (původně prospekt), a Octav 2'. Informaci o svěcení 21. 4. 1831 a opravách v letech 1898, 1909 a 1922 (Mader) ochotně poskytl MUDr. Tomáš Horák.
- 26 Restaurování provedla firma Kánský-Brachtl z Krásných Louček u Krnova. Informace čerpány z Jaromír Kánský, *Restaurátorská zpráva – kostel sv. Petra a Pavla v Děrném (varhany)*, Krnov 2013, rukopis, uloženo v archivu diecézního organologa.
- 27 SOKA Nový Jičín, AM Bílovec, inv. č. 470, kart. 66. Tam také nabídky Josefa Davida (152 zl.) a Jakoba Darona (300 zl.) z r. 1831.
- 28 SOKA Opava, FÚ Opava – u Panny Marie, kronika jako fotokopie přiřazená k fondu, s. 7. *Neues Tageblatt für Schlesien und Nordmähren*, 33/4, 7. 2. 1937, s. 10 a 287. Článek v novinách vychází s největší pravděpodobností z citované farní kroniky, v obou se objevuje zmínka, že staré Horčíkovy varhany měly 28 rejstříků a 1 500 píšťal. Kuttlerův nástroj zanikl novostavbou riegrovských varhan v r. 1894. Letmý průzkum v archivu německého řádu DOZA Wien nepřinesl žádné pozitivní zjištění ke Kuttlerovu dílu.
- 29 Kruczek (pozn. 17), heslo Karol Kuttler.
- 30 *Kaiserl. Königl. schlesische Troppauer-Zeitung*, 1839, č. 25, 29. 3. 1839, s. 8.
- 31 Sdělení MUDr. Tomáše Horáka na základě výpisů z účet-

Obr. 17. Zabrzeg (Polsko), kostel sv. Josefa, z nedatovaného Kuttlerova nástroje se dochovala skříň, měchy a menší část píšťal. Foto: Jiří Krátký, 2016.

ních knih farnosti. Průzkum autora na místě v r. 2011.

32 ZAO, Velkostatek Hradec, kart. 66, inv. č. 475.

33 Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren, Abt. I. Olmützer Diözese, Bd. III.*, Brünn 1859, s. 244, udává 18 rejstříků, zatímco v inventáři z r. 1881 je počet rejstříků udáván na 13: SOKA Nový Jičín, FÚ Velké Albrechtice, inv. č. 34. Náboženský fond přispěl na stavbu nových varhan 268 zl. a 12 kr. C. M.: SOKA Nový Jičín, FÚ Velké Albrechtice, inv. č. 5., kkú 1795–1853.

34 Kaiserl. Königl. schlesische Toppauer-Zeitung, 1843, č. 36, 5. 5. 1843, s. 20.

35 SOKA Opava, FÚ u sv. Ducha Opava, kart. 1, inv. č. 48.

36 SOKA Opava, FÚ Dolní Benešov, inv. č. 35, kronika, s. 13. Nástroj zanikl v r. 1925.

37 SOKA Olomouc, FÚ Šternberk, neinventarizováno, Inventar der Pfarrkirche und Pfarrgebäude sowie Filialkirchen, 1900. Píšťalový fond je novodobý, zhotovený při kompletní necitlivé rekonstrukci na počátku 21. století. Současná rejstříková dispozice: Manual C–f³: Kryt 8', Salicionál, Principál 4', Flétna trubicová 4', Oktáva 2'. Subbas 16', Octavbas 8'. Kuttlerův nástroj měl o jeden rejstřík více, tedy celkem 8.

38 Kruczek (pozn. 18), heslo Karol Kuttler.

39 Ibidem.

40 SOKA Opava, FÚ Skřipov, Pamětní kniha farnosti Skřipov, údaje zapsané pod rokem 1943.

41 Jerzy Kukla, Zabytkowe organy Karla Kuttlera w kościele ewangelickim w Białej (Bielsko-Biala) jako przykład instrumentu klasykystycznego, in: Julian Gembalski (ed.), *Organy na Śląsku II. Zeszyty naukowe Akademii Muzycznej w Katowicach* XXX, 2000, s. 131–139. V r. 1970 proběhla instalace plastových štítků s polským názvoslovím, plastové obložení spodních man. kláves (l. man), v r. 1990 pak instalace spojky I/Ped. Gamba 8', prospekt a pedálové klávesy jsou taktéž nepůvodní.

42 SOKA Jeseník, FÚ Nové Vilémovice, kronika 1763–1949, bez inv. č., s. 36.

43 SOKA Jeseník, FÚ Vápenná, inv. č. 1, kronika 1781–1941, s. p.

44 Sehnal, *Barokní varhanářství I.* (pozn. 9), s. 81.

45 SOKA Olomouc, FÚ Hnojice, neinventarizováno, stavební spisy, inventář 1893–1899. Od Kuttlera pochází dle stylových znaků píšťal velká část Mixtury, Oktava 4', Kryt 8' a pravděpodobně i Flétna 8' na I. manuálu, v II. manuálu pak píšťaly v Dublette, u pedálu bude nutný ještě další průzkum.

46 Sehnal, *Barokní varhanářství I.*, s. 81. Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren, Abt. I. Olmützer Diözese, Bd. II.*, Brünn 1857, s. 45.

47 Dne 2. ledna 1930 požádal Rieger farní úřad, zda by si mohl vyfotografovat varhany pro své reklamní účely, a fotografie pak zdobila jeho opusový seznam.

48 SOKA Olomouc, FÚ Šternberk, neinventarizováno, složka varhany, ujednání z 26. září 1896.

17

49 Fotografie tohoto nápisu na papíru (s dalšími údaji, že tyto varhany ladir v r. 1879 Karel Neusser, který k nim dodal ještě v r. 1892 nové měchy) byla autorovi laskavě poskytnuta Pavlem Barbořákem SDS v r. 2008.

50 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2371.

51 SOKA Nový Jičín, FÚ Bravantice, kart. 2, inv. č. 56, varhany.

52 SOKA Jeseník, FÚ Vlčice, inv. č. 16, kronika 1737–1937, s. 27. Zde je uveden jako *Troppauer Orgelbauer Kuttler*. V Burgermeister (pozn. 15), s. 206, je uvedeno, že jistý Joseph Kuttler přestavěl varhany ve Vlčicích, okr. Javorník, a že se možná jedná o stejného Kuttlera, který postavil varhany v Rönsnitu. Zatímco Rönsnit je jednoznačně práce Karla Kuttlera, u Vlčic se činnost Josepha prozatím vyloučit nedá – s největší pravděpodobností by se jednalo o syna Karlova bratra Leopolda. U jeho křestního záznamu jsou uvedeny nejméně tři doklady o vystavení duplikátu – poslední je z r. 1859, který byl poslán do Vídně. ZAO, Sběrka matrik, FÚ Vidnava, inv. č. 3491, matrika narozených 1813–1841.

53 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2376.

54 SOKA Opava, FÚ Hradec nad Moravicí, kart. 1, inv. č. 123, varhany.

55 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2387.

56 SOKA Nový Jičín, FÚ Butovice, Pamětní kniha farnosti, inv. č. 38. Sehnal, *Barokní varhanářství I.* (pozn. 9), s. 81. Varhany samotné prodávaly řadu oprav – zejména od Karla Neussera; a potom neodborné zásahy ve 20. a 21. století, jako kupříkladu nedávné nahrazení dřevěných výplní překližkovými.

57 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2388.

58 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2394.

59 SOKA Šumperk, FÚ Zvole, kart. 1, poř. č. 8, neinventarizováno, dopis zvolenského faráře arcibiskupovi Fürstenbergovi ze dne 20. prosince 1864, kde farář tvrdí, že Karl Kuttler postavil krásné varhany v Července a že je díky ví-

ce nástrojům v okolí (Hnojice, Šternberk a teď i Červenka) znám jako solidní člověk, a proto chce, aby i zvolenské varhany postavil tento varhanář. Německý název Červanky zní Schwarzbach, což vysvětluje jeden z nedatovaných nástrojů, viz Sehnal, *Barokní varhanářství I.*, s. 81. V této souvislosti je žádoucí uvést, že obdobně to platí i pro Zvole, jejíž německý název zní Schmohle, ve zmíněné literatuře uveden jako nedatovaný nástroj v Schmoln.

60 Na základě prohlídky se jeví, že od Kuttlera pocházejí v úplnosti či aspoň z podstatné části pedálové píšťaly (Violon 16', Subbas 16', Octavbas 8'), manuálový Bourdon 16', vnitřní píšťaly Principálu 8', Oktava 4' a Mixtura. Dnes stojí ve skříni pneumatický dvoumanuálový stroj asi z počátku 20. století.

61 Marek Urbańczyk, *Stan instrumentu organowego w kościele rzym.-kat. p.w. Wszystkich Świętych w Łaziskach Rybnickich przed podjęciem kompleksowych prac związanych z przebudową, częściową rekonstrukcją i konserwacją*. Mps. 03.07.2001. Laskavě zasláno prof. Gembalskim. Varhany mají nyní přistavěný pedál a zrekonstruovanou značnou část nástroje. Rozsah manuálu C–f³.

62 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2386. Ani v jednom případě však práci nedostal Kuttler. V Lomnici se dochovala Riegrova skříň, v Kočově celý zvukové a technicky vymezený nástroj Franze Riegera. V Mladějovicích je do starší novogotické skříně umístěn Rieger op. 2231.

63 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, ÚRAS, sign. E 38/11, kart. 1294. Návrh datován 28. června 1863. Dále Jiří Krátký, *Varhany děkanátu Místek*. Bakalářská práce, Ústav historie muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě, 2005, s. 73–74. Dispozice Horčíkova nástroje viz: Jiří Krátký, *Varhany kostela sv. Václava v Moravské Ostravě*, Frýdek-Místek 2011, s. 25–26.

64 SOKA ve Frýdku-Místku, FÚ Frýdlant, inv. č. 141, kart. 10, záležitost varhan. Jiří Krátký, *Dějiny varhan farního kostela sv. Bartoloměje ve Frýdlantu nad Ostravicí*.

18

Práce a studia muzea Beskyd – společenské vědy, 17, 2006, s. 42–53.

65 Archiv města Ostravy, FÚ Moravská Ostrava, kart. 1, inv. č. 296.

66 Kromě Mikschy a Kuttlera byli osloveni Johann Deutsmann a Peter Titz z Vídně a Johann Blasmayer z Olomouce. ZAO, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (ÚRAS), inv. č. 20461, kart. 2706. Ibidem i dopis arcibiskupa z 13. ledna 1865 sdělující, že při předávce je třeba postupovat s obezřetností, neboť Kuttlerovy varhany v Července zvukově nesplňují všechna očekávání.

67 SOKA Šumperk, FÚ Zvole, kart. 1., poř. č. 8, neinventarizováno.

68 Novodobá akrylonová inverzní klaviatura neodpovídá originálu. Výhodou je absence výrazného napadení dřevokazným hmyzem, poměrně dobrý stav píšťalového fondu, na mnoha dílech jsou však patrné chomáčky plísni.

69 ZAO, pobočka Olomouc, ÚRAS, inv. č. 57709, poř. č. 18071.

70 <http://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/1363-Miedzyrzecze-Gorne-Kosciol-ewangelicko-augsburski,-vyhledano-24.4.2016>. Prohlídka autorem v srpnu 2015.

71 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2389. Přiložen úřední velmi podrobný návrh na nové varhany. Řada z těchto podmínek včetně dispozice byla kupř. realizována Riegerem v Kočově. Údaj o Hanačíkovi viz Sehnal, *Barokní varhanářství I.* (pozn. 9), s. 57.

72 SOKA Šumperk, FÚ Šumperk, kart. 1, inv. č. 107, stavba a opravy varhany 1867–1933. Dispozici před Kuttlerovou novostavbou uvedl již Jiří Sehnal, *Barokní varhanářství na Moravě, II., varhany*, Brno 2004, s. 237. Kuttlerova nabídka na novostavbu je poměrně podrobná, za dílo mnil ručit po dobu jednoho roku, to však bylo vpiskem změněno na dvě léta; zárukou měl být i jeho dům v Opavě. Zajímavostí je, že uvádí rozsah C–c³ s počtem 50 tónů, přičemž

správně je jich pouze 49; u pedálu uvádí od Contra C (myšleno tónovou základní polohou – jinak je to samozřejmě velké C) až po a⁰, nicméně uvádí 21 tónů, přičemž správně je jich 22.

73 Nyní v šumperském kostele stojí nástroj (II/23) novojičínského varhanáře Karla Neussera z r. 1897, s kuželkovými vzdušnicemi a Barkerovou pákou, který však byl nešťastně barokizován. Ke stavbě těchto varhan je dochována celá řada archiválií v SOKA Šumperk, FÚ Šumperk, kart. 1, inv. č. 107, stavba a opravy varhan 1867–1933.

74 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. 2391. Varhany samotné pak postavil za 2 700 zl. Franz Rieger. Ani tyto varhany Franze Riegera však již neexistují, byly nahrazeny nástrojem op. 2906 od krnovského Riegera.

75 V pozitivu nápisy *Carl Kuttler in Troppau 1873*, na skříni pak *Renoviert durch Carl Kuttler aus Troppau 19/5 1874*. Viz Jiří Krátký, *Přenosný positiv z Hradce nad Moravicí – pozapomenuté torzo barokní hudební minulosti*, *Zprávy památkové péče* LXXII, 2012, s. 280–284.

76 Hrací stůl není podobný jiným Kuttlerovým nástrojům, píšťalový fond z velké části novodobý, generální opravu provedl Mieczysław Klonowski v r. 1993. Současná dispozice. Manual C–c³: Princypal 8', Flet major 8', Salicional 8', Flet minor 4', Oktava 4', Dolce 4', Picolo 2', Mixtura 4x. Pedal C–c¹: Subbas 16', Princypalbass 8', Cello 8'. Mechanická traktura, zásuvkové vzdušnice. Marcin Brol: *Tychy, Kościół Matki Boskiej Pośredniczki Wszelkich Łask – Urbanowice*. http://www.organy.art.pl/instrumenty.php?instr_id=95, vyhledáno 20. 2. 2016.

77 Autorství vysvětluje z údajů ve farní kronice. Původně měl 15 hlasů. Současná dispozice: I. man.: Bourdon 16', Princypal 8', Gamba 8', Flet 8', Oktava 4', Flet otwarty 4', Oktava 2', Mixtura 3–4 ch. Super M I, II. man.: Flet kryty 8', Salicet 8', Princypal 4', Pikolo 2', Tremolo. Pedal: Subbas 16', Oktawbas 8', Choralbas 4', I-P, II-P. Dle

Obr. 18. Zvole, kostel Neposkvrněného početí Panny Marie, varhany postavené v r. 1866 dle návrhu Antona Kybasta, nejvěšší zachovaný Kuttlerův nástroj na českém území. Foto: Jiří Krátký, 2015.

následujícího podrobného popisu varhan musely být postaveny až po r. 1845. Viz <http://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/588-Zabrzeg-Kosciol-sw-Jozefa,-vyhledano-20.2.2016>.

78 Dle sdělení místního kostelníka p. Václava Davida byly podle jeho babičky Adolfíny Davidové varhany do kostela umístěny někdy na přelomu 19. a 20. století. Ústní sdělení autorovi v r. 2006 a 2016.

79 Karlu K. tyto varhany přisuzuje i Bohumil Plánský, *Odborný posudek na varhany římskokatolického kostela sv. Jana Křtitele v obci Lukavec u Fulneku*, 1999, rkp., uloženo v archivu diecézního organologa. Totožná jsou manubria (s dodatečně uřezanou přední stranou s aplikovanými porcelánovými štítky), některé detaily klávesnice, podobná truhlovitá varhanní lavice. Pedálnice chybí. Na druhou stranu odlišný způsob intonace (velké vpichy, silný zvuk), materiál diskantových píšťal (nejsou dubové), zaoblená čela vrchních kláves, podobnost písma popisu dřevěných píšťal s písmem Ernesta Kuttlera (nápis ve Zvoli) přinejmenším nevylučují, že by se mohlo jednat o dílo Ernesta K.

80 V relativní úplnosti (skříň, traktura, vzdušnice, hrací stůl a většina píšťal) jsou varhany v Biale, Miedzyrzecze, Děrném, Butovicích a Zvoli.

81 Podrobně byly autorem dokumentovány varhany ve Zvoli, krom píšťal i varhany v Butovicích, menzurae dochovaných píšťal zdokumentována v Dětrichově. Dokumentace varhan v Děrném byla provedena restaurátory během obnovy.

82 Zvole: Principal 8'–c¹–2,8 PT (odchylka od Töpferovy norm. menzury, dále psáno bez zkratky PT); c³–3,2; Octav 4'–c⁰–4,6; c¹–2,1; c³–3; Quint 3' C–2,4; c¹–2,5; c³–1,9; Octav 2' C–3,1; c¹–1,8; c³+2,3; Gamba C–18; c¹–19,1; c³–17,5; Flaut major 8' (kryt) C–13,9; c¹–12; c³–10; Flaut 4' (otevřené dřevo, pak kov) C–10,7; c¹–9,7; c³+1,4 (kov); Portunal 8' (dřevo, otevřené) C–6,4; c¹–10,2; c³–10,1; Violonbass 16' C–11,9; c⁰–13,9; Subbass 16' C–4,8; c⁰–10,4; Octavbass C–4,7; c⁰–4,6.